

## **МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ**

**Єсімов С. С., Ковалів М. В.**

### **ВСТУП**

У системі міжнародно-правового захисту вимушених мігрантів сформувалися нормативні положення, що регулюють статус вразливих категорій вимушених мігрантів, серед яких особливу увагу приділено дітям. Зміні міжнародно-правових підходів до захисту дітей, ролі органів Організації Об'єднаних Націй у захисті дітей у ситуації вимушеної міграції, аналізу існуючих норм та принципів міжнародного права присвячено дану статтю.

У Нью-Йоркській декларації про біженців та мігрантів 2016 р. було підтверджено обов'язок захисту прав людини всіх біженців і мігрантів незалежно від їх статусу, включаючи дітей. Визначаючи вимушену міграцію як переміщення населення з місця постійного проживання через побоювання переслідування або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, порушень прав людини, стихійних або антропогенних катастроф, з перетином кордонів держави та і без перетину, слід виділити поширені категорії вимушених мігрантів. Це біженці та особи, які користуються тимчасовим або додатковим захистом, зокрема жертви торгівлі людьми; особи, що переміщені всередині країни.

Діти, як одна з уразливих категорій населення, будучи в умовах вимушеної міграції, часто наражаються на значний ризик, зокрема, сексуальну або економічну експлуатацію, неправомірний через їх вік призов до збройних сил, адміністративне затримання та взяття під варту у зв'язку зі своїм міграційним статусом. Вони схильні до дискримінації і часом не мають доступу до продуктів харчування, житла, послуг охорони здоров'я і освіти; не мають адекватної можливості для встановлення особи, реєстрації, оцінки віку, отримання документів, пошуку родичів, доступу до систем опікунства і юридичних консультацій. Усе це створює додаткову вразливість становища дітей за умов вимушеної міграції.

Комітет з прав дитини Організації Об'єднаних Націй<sup>1</sup>, міжнародний контрольний орган, який спостерігає виконання державами-учасницями Конвенції про права дитини 1989 року, неодноразово вказував на

---

<sup>1</sup> Комітет з прав дитини Організації Об'єднаних Націй. URL. <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/crc>

зазначені проблеми, причина яких у порушенні фундаментальних правами людини та у існуючих пробілах правового регулювання у системі захисту прав дітей.

Міжнародне співтовариство зацікавлене у особливому правовому регулюванні захисту вимушених мігрантів, серед яких лише біженці мають договірно встановлений універсальний міжнародно-правовий статус. Однак серед категорій вимушених мігрантів виділяють осіб, які потребують особливого захисту, серед яких жінки та діти становлять більшість.

Діти, складаючи найбільшу групу серед вимушених мігрантів, страждають від дискримінації та порушень прав людини не тільки через свою психофізичну вразливість, а й через стереотипи щодо відсутності у них права вважатися носієм і суб'єктом прав.

Захист дітей в умовах вимушеної міграції має прогалини в міжнародно-правовому регулюванні на універсальному та на регіональному рівнях, що виражається у відсутності одноманітного розуміння права дітей на пошук притулку, а саме у відсутності правової або практичної можливості належного встановлення особи, реєстрації, оцінки віку, отримання документів, у відсутності юридично обов'язкової заборони адміністративного затримання та взяття під варту у зв'язку з міграційним статусом.

Наведені вище положення підтверджують усвідомлення міжнародним співтовариством необхідності особливого захисту та турботи про дітей в умовах міграції як однієї з найбільш вразливих груп населення, та необхідності вироблення додаткових заходів, насамперед міжнародно-правового характеру захисту дітей вразливої групи. Це визначає актуальність комплексного дослідження діючої системи міжнародно-правового захисту дітей в умовах вимушеної міграції.

### **1. Міжнародно-правовий захист дітей-біженців**

У першій половині XX століття до кінця Другої світової війни співробітництво держав у сфері міжнародно-правового регулювання захисту дітей здійснювалося за трьома напрямками: боротьба з рабством, боротьба з торгівлею жінками та дітьми, міжнародно-правове регулювання праці дітей та підлітків.

У 1919 році Ліга Націй заснувала Комітет дитячого благополуччя. Сфера діяльності Комітету обмежувалася питаннями дитячої праці, безпритульності, торгівлі дітьми та проституції неповнолітніх. За підсумками діяльності Комітету дитячого благополуччя були прийняті міжнародно-правові акти, що стосуються різних сфер правового

становища дітей, у тому числі: Конвенція про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми<sup>2</sup> 1921 року, Конвенція про рабство 1926 року та ін.

Результатом активної роботи Комітету став проект, який був схвалений та прийнятий П'ятою Асамблеєю Ліги Націй у Женеві у 1924 році – Декларації прав дитини<sup>3</sup>.

У преамбулі Декларації говориться, що обов'язком чоловіків і жінок усіх країн світу є дати дитині найкраще, що є у людства, заперечується як правомірна дискримінація за ознакою раси, громадянства та релігійних переконань.

Декларація складалася з п'яти принципів:

- дитині повинні бути надані засоби, необхідні для її нормального розвитку, як фізичного, так і духовного;

- голодна дитина повинна бути нагодована; хворій дитині має бути надана допомога; дитина, що помиляється, повинна бути поправлена; сирота та бездомна дитина повинні отримати притулок і підтримку у скрутну хвилину;

- дитина повинна отримувати допомогу у важкий час випробувань;

- дитина повинна рости в атмосфері кохання і бути захищеною від усіх форм експлуатації;

- дитина повинна виховуватися у свідомості, що її найкращі якості повинні бути на користь іншим людям.

Декларація прав дитини 1924 року стала першим міжнародно-правовим документом, який проголосив основні положення правового статусу дитини. Ухвалення цього міжнародного акта означало, що права дитини стали розглядатися як об'єкт міжнародно-правового захисту.

Документ не оминув принцип недискримінації, вказавши як одну з підстав дискримінації ознаку громадянської належності. Неприпустима дискримінація дітей на підставі громадянської належності.

У преамбулі Декларації вперше наголошувалося, що тягар турботи та захисту дітей є обов'язком не лише сім'ї, а й суспільства, держави та всього людства. Декларація виділяє такі ситуації вразливості: голод, хвороби, відсутність батьків чи законних представників (сирітство), всі форми експлуатації, вказуючи на необхідність надавати допомога дитині «у лихоліття випробувань», що охоплює ситуації вимушеної міграції.

Конвенція про міжнародний статус біженців<sup>4</sup> 1933 року не залишила поза увагою категорію дітей у вразливому становищі.

---

<sup>2</sup> International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children. URL. [https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=VII-3&chapter=7&clang=en](https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-3&chapter=7&clang=en)

<sup>3</sup> Geneva Declaration of the Rights of the Child. 26 September 1924. League of Nations. URL. <https://www.humanium.org/en/geneva-declaration/>

<sup>4</sup> Convention relating to the international status of refugees. URL. <https://evolutio.info/ru/doc-lon/category-537>

Конвенція передбачає особливий статус осіб, які нині зараховуються до категорії вразливих, які проживають на території держави-учасниці Конвенції: безробітні, особи, які страждають на фізичні або розумові захворювання, особи похилого віку або немічні люди, нездатні заробляти собі на життя, діти, за якими не здійснюється належний догляд, вагітні жінки, годуючі матері (ст. 9).

Таким особам забезпечується «найсприятливіше становище», прирівнюване до становища іноземців. Що має на увазі «найсприятливіший стан», ст. 9 Конвенції не пояснює, але поширюється воно щодо сприяння або допомоги, яка може бути потрібна таким особам, включаючи медичну допомогу (у тому числі стаціонарну).

Що стосується дітей, на яких поширює дію Конвенція, то, на відміну від попереднього документа, Конвенція враховує дітей, за якими не здійснюється належний догляд з боку їхніх сімей або третіх осіб. Під цю категорію підпадають діти-біженці у супроводі батьків, несупроводжувані, розлучені діти-біженці.

У цьому випадку можна говорити про перший міжнародно-правовий документ, присвячений статусу біженців, який враховує особливі потреби вразливих категорій громадян і надає їм допомогу та сприяння в особливому порядку, особливо щодо дітей-біженців.

Новий міжнародний порядок зі створенням ООН у 1945 році заклав універсальні міжнародно-правові засади забезпечення особливого захисту та допомоги дитині. У преамбулі Статуту Організації Об'єднаних Націй (ООН)<sup>5</sup> виражена рішучість утвердити віру в основні права людини, в гідність та цінність людської особистості, сприяти соціальному прогресу та покращенню умов життя за більшої свободи.

У Статуті Міжнародної організації у справах біженців<sup>6</sup> 1946 року пояснюється, що під терміном «біженець» маються на увазі і безпритульні діти, які знаходяться поза країною їхнього походження, до яких Статут зараховує «військових сиріт чи батьки яких зникли безвісти». Вік безпритульних дітей обмежується шістнадцятю роками включно. Статут Міжнародної організації у справах біженців закликає надавати таким дітям всіляке сприяння позачергово, зокрема сприяння репатріації тим, чиє громадянство можна встановити.

У Загальній Декларації прав людини<sup>7</sup> 1948 року окреме становище присвячено правам дитини: «Материнству і дитинству – особливе піклування і допомога. Усі діти, які народилися у шлюбі чи поза

---

<sup>5</sup> Статут Організації Об'єднаних Націй. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_010#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text)

<sup>6</sup> Устав Международной организации по делам беженцев. URL. [https://www.unhcr.org/ru/sites/ru/files/legacy-pdf/Устав\\_УВКБ\\_ООН1.pdf](https://www.unhcr.org/ru/sites/ru/files/legacy-pdf/Устав_УВКБ_ООН1.pdf)

<sup>7</sup> Загальна декларація прав людини. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text)

плюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом» (п. 2 ст. 25).

Загальна декларація проголошує право кожної людини на визнання її правосуб'єктності (ст. 6), рівність всіх людей перед законом і право, без різниці, на рівний захист закону (ст. 7). Загальна декларація проголошує право кожної людини залишати будь-яку країну, включаючи власну, і повертатися до неї (п. 2 ст. 13), право шукати притулку від переслідування в інших країнах і користуватися цим притулком (п. 1 ст. 14).

Не досягнувши віку повної дієздатності, відповідно до положень національних законодавств, діти не повинні користуватися деякими правами, наприклад, право пересування без супроводу дорослих, що зовсім не применшує прав дитини, а лише вказує на її вразливе становище у разі відсутності належної опіки з родичів чи інших третіх осіб, уповноважених піклуватися про неї. Сім'я, суспільство та держава зобов'язані надавати захист і сприяння дитині у користуванні правами людини.

Міжнародний пакт про цивільні та політичні права<sup>8</sup> 1966 року підтвердив положення Загальної декларації, у тому числі про заборону дискримінації, щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, майнового становища, народження чи іншої обставини, які визначені у Пакті (п.1 ст. 2).

Відповідно до ст. 24 Пакту кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового становища чи народження має право на заходи захисту, які вимагаються в її становищі як малолітньої з боку її сім'ї, суспільства та держави» (пункт 1).

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права<sup>9</sup> 1966 року визнає особливі заходи охорони та допомоги, які повинні вживатися щодо всіх дітей та підлітків без будь-якої дискримінації за ознакою сімейного походження або за іншою ознакою (п. 3 ст. 10).

Особливу роль у захисті дітей-біженців відіграє Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року<sup>10</sup>, що зобов'язують держави, які беруть участь у конфлікті, та дорослих, що зовсім не применшує прав дитини, а лише вказує на її вразливе становище у разі відсутності належної опіки родичів чи інших третіх осіб, уповноважених піклуватися про неї. Сім'я,

---

<sup>8</sup> Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text)

<sup>9</sup> Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_042#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text)

<sup>10</sup> Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_154#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text)

суспільство та держава зобов'язані надавати захист і сприяння дитині у користуванні правами людини.

Конвенція про захист цивільного населення під час війни гарантує, що сторони, що перебувають у конфлікті, вживатимуть необхідних заходів, щоб діти до 15 років, осиротілі або розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не були надані самим собі і щоб полегшити за всіх обставин їх зміст, виконання обов'язків, пов'язаних з їх релігією, та їх виховання (ст. 24).

Конвенція про статус біженців<sup>11</sup> 1951 року та Протокол 1966 року, закріпивши визначення біженця та виділивши ознаки переслідування, через побоювання стати жертвою, за яких особа може бути визнана біженцем, поширюються на всіх осіб, незалежно від віку, проте не передбачають окремого положення, що стосується набуття статусу біженця дітьми через відсутність у них повної дієздатності.

У статті 12 Конвенції про статус біженців вказується, що раніше набуті біженцем права, пов'язані з особистим статусом, зокрема, права, що впливають із шлюбу, дотримуватимуться Договірними Державами (п. 2). Поняття «особистого статусу» не надається Конвенцією. Однак у коментарях до Конвенції пояснюється, що особистий статус включається правової статус, сімейні права<sup>12</sup>.

У 1959 році Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй було прийнято Декларацію прав дитини<sup>13</sup>, яка проголосила, що дитина, зважаючи на її фізичну та розумову незрілість, потребує спеціальної охорони та турботи, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження.

Декларація включає десять принципів, п'ять з яких було запозичено з Женевської декларації (Декларація прав дитини) 1924 року, підтверджуючи наступність документів. Серед нових принципів такі:

- недопущення дискримінації щодо дітей за ознакою раси, кольору шкіри, статі, язика, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини, що стосується самої дитини чи її сім'ї (принцип 1);

- забезпечення спеціального захисту та можливостей і сприятливих умов для фізичного, розумового, морального, духовного та соціального розвитку дитини в умовах свободи та гідності (принцип 2);

---

<sup>11</sup> КОНВЕНЦІЯ ПРО СТАТУС БІЖЕНЦІВ. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_011#text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#text)

<sup>12</sup> Commentary on the Refugee Convention 1951 Articles 2-11, 13-37 Published by the Division of International Protection of the United Nations High Commissioner for Refugees 1997. URL. [www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/3d4ab5fb9.pdf](http://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/3d4ab5fb9.pdf)

<sup>13</sup> ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ДИТИНИ. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_384#TEXT](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#TEXT)

- декларація про соціальне забезпечення, тобто. харчування, житло, розваги та медичне обслуговування (принцип 4);
- право на спеціальний режим, освіту та турбот для неповноцінних у фізичному, психічному чи соціальному відношенні дітей (принцип 5);
- декларація про здобуття освіти (принцип 7);
- недопущення всіх форм недбалого ставлення, жорстокості та експлуатації (принцип 9);
- право виховуватись у душі взаєморозуміння, терпимості, дружби між народами, миру та загального братства (принцип 10).

У Декларації вперше згадується принцип найкращого забезпечення інтересів дитини. З погляду захисту дітей-біженців Декларація прав дитини примітна принципом недопущення дискримінації, де надано об'ємний список підстав для недискримінації, що відповідає положенню Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (п. 1 ст. 24).

Право на спеціальний режим, освіту та турботу для неповноцінних у соціальному відношенні дітей може бути віднесено до дітей-біженців, уразливість яких у соціальному плані є особливо очевидною (принцип 5).

Не можна не відзначити принцип недопущення всіх форм недбалого відношення, жорстокості та експлуатації (принцип 9), коли наслідки ситуації вимушеної міграції перетворюють дітей на легку здобич для торговців людьми, для використання дитячої рабської праці.

З часу підписання Декларації прав дитини 1959 року були вироблені підходи, що акумулювали досвід правотворчості та нові уявлення про захист прав дитини. Конвенція про права дитини<sup>14</sup> 1989 складається з 54 статей, присвячених цивільним, соціально-економічним, культурним і іншим правам дітей, включаючи права батьків стосовно дитини.

Серед норм Конвенції про права дитини 1989 р., що стосуються дітей-біженців, слід згадати положення про найкраще забезпечення інтересів дитини, яким необхідно керуватися у всіх діях щодо дітей (п. 1 ст. 3).

Конвенція проголошує принцип недискримінації щодо поваги та забезпечення всіх прав за кожною дитиною, багато в чому ґрунтуючись на відповідному положенні Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року, але додаючи нові підстави: етнічне походження, стан здоров'я дитини, її батьків або законних опікунів або інших обставин (п. 1 ст. 2).

Відповідно до положень Конвенції держави-учасниці забезпечують права дитини при народженні або після поділу з батьками, право на ім'я та набуття громадянства, що захищає дитину від без громадянства (ст. 7).

Конвенція передбачає право дитини на збереження та відновлення своєї індивідуальності (громадянство, ім'я та сімейні зв'язки) у разі

---

<sup>14</sup> Конвенція про права дитини. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_021#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text)

незаконного позбавлення частини або всіх її елементів, а держави-учасниці зобов'язуються надавати необхідну допомогу та захист (ст. 8).

Ще одне положення Конвенції стосується несупроводжуваних і розлучених дітей-біженців, які мають право не розлучатися зі своїми батьками, якщо це не суперечить найкращим інтересам дитини (п. 1 ст. 9).

Визначення найкращих інтересів дитини необхідно, якщо підставою вимушеної міграції служить жорстоке поводження батьків із дитиною. Якщо дитина розлучається з одним або обома батьками, то держава-учасниця поважає право дитини підтримувати відносини з обома батьками та надають інформацію щодо місцезнаходження відсутнього члена або членів сім'ї (п. 3-4 ст. 9).

Це ґрунтується на принципі єдності сім'ї, який проголошений у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року (ст. 17, 23) та в Конвенції про права дитини 1989 року (ст. 10, 22). Із цими положеннями слід розглядати норми ст. 10, присвячені правам дитини або її батьків на в'їзд до держави-учасниці або виїзду з неї з метою возз'єднання сім'ї (п. 1 ст. 10), праву залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, та повертатися до своєї країни (п. 2 ст. 10).

Держави-учасниці зобов'язуються захищати дитину від усіх форм фізичного чи психологічного насильства, образи чи зловживання, відсутності турботи чи недбалого, грубого поводження чи експлуатації, включаючи сексуальне зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи іншої особи, яка піклується про дитину (п. 1 ст. 19).

Такі зобов'язання є основою для надання притулку дитині, причиною вимушеної міграції якої є вищезгадані дії. Несупроводжувані та розлучені діти-біженці, позбавлені сімейного оточення, відповідно до Конвенції про права дитини можуть претендувати на особливий захист і допомогу, що надаються державою (п. 1 статті 20).

Основою правового статусу дітей-біженців є положення ст. 22 Конвенції про права дитини 1989 р., яка накладає зобов'язання на держав-учасниць забезпечити дитині, яка бажає отримати статус біженця або вважається біженцем, відповідно до застосовного міжнародного або внутрішнього права та процедур, супроводжуваного та не супроводжуваного батьками або іншою особою, належний захист та гуманітарну допомогу у користуванні правами (п. 1 ст. 22).

Це положення, підкріплене нормами Конвенції про статус біженців 1951 року, встановлює правові рамки захисту дітей-біженців. Держави-учасниці зобов'язуються співпрацювати з Організацією Об'єднаних Націй і іншими міжурядовими чи неурядовими організаціями, які співпрацюють з Організацією Об'єднаних Націй з метою захисту і надання допомоги та пошуку батьків або інших членів сім'ї дитини-біженця для отримання інформації, необхідної для возз'єднання з сім'єю (п. 2 ст. 22).



Конвенція передбачає положення для несупроводжуваних і розлучених дітей-біженців, коли батьки чи інші члени сім'ї не можуть бути знайдені, дитині надається такий самий захист, як іншій дитині, з якоїсь причини постійно чи тимчасово позбавленої сімейного оточення (п. 2 ст. 22).

Конвенція про права дитини 1989 року встановлює гарантії для дітей, які порушили кримінальне законодавство, звинувачуються або визнаються винним у його порушенні: презумпція невинності; негайне інформування про звинувачення і отримання правової та іншої необхідної допомоги при підготовці і здійсненні захисту; невідкладне прийняття рішення з питання компетентним, незалежним органом або судовим органом у ході справедливого слухання відповідно до закону з урахуванням віку дитини або положення її батьків або законних опікунів тощо (п. 2 ст. 40).

Ці гарантії є особливо актуальними через систематичні затримання дітей-біженців, які супроводжуються і не супроводжуються, у разі нелегального перетину кордонів держави. Конвенція гарантує таким дітям національний режим правового захисту.

Новий виток розвитку прав дитини отримали після 30 вересня 1990 року у Нью-Йорку на Всесвітній зустрічі на найвищому рівні на користь дітей, де було прийнято Всесвітню декларацію про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей<sup>15</sup>.

Також був прийнятий План дій щодо реалізації Всесвітньої декларації<sup>16</sup>. Декларація серед проблем позначила страждання дітей-біженців і дітей-переміщених осіб, які змушені залишити свої будинки та сімейні вогнища, що перешкоджають їх зростанню та розвитку (п. 4).

Серед десяти пунктів програми, метою якої є захист прав дітей і покращення їхнього життя, Декларація проголосила необхідність надання допомоги дітям-біженцям, щоб вони вкоренилися у новому житті (п. 20). План дій щодо реалізації Всесвітньої декларації вказав на важкі умови життя дітей-біженців і переміщених осіб, наголосивши на необхідності особливої уваги до них, захисту та допомоги з боку їхніх сімей.

Принцип 11 свідчить, що всі держави та сім'ї повинні максимально приділяти першочергову увагу дітям. Дитина має право на весь комплекс прав, що забезпечують її добробут, гідний життєвий рівень і рівень здоров'я та право на освіту.

---

<sup>15</sup> Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей. URL. [https://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/declarations/decl\\_child90.shtml](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_child90.shtml)

<sup>16</sup> План дій щодо здійснення Всесвітньої Декларації щодо забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей у 90-ті роки.. URL. <https://studfile.net/preview/3053520/page/2/>

Принципи 12 та 13 присвячені правам мігрантів та біженців. Принцип 13 нагадує державам про обов'язки, які вони мають щодо біженців відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року.

У положеннях Плану дій щодо реалізації Всесвітньої декларації, присвячених біженцям, особам, які шукають притулок та переміщеним особам, позначені проблеми, з якими зіткнулися держави, щодо цих категорій вимушених мігрантів. Це велике навантаження інституту притулку в промислово розвинених країнах; зловживання процедурами надання притулку мігрантами, які намагаються обійти імміграційні обмеження; потреба у зміцненні підтримки міжнародного захисту та допомоги біженцям, особливо біженцям з числа жінок та дітей (п. 10.21).

Для вирішення цих проблем необхідно: ліквідувати корінні причини переміщення людей, які ведуть до потоків біженців і переміщених осіб; забезпечити ефективний захист біженців та надання їм допомоги, приділяючи особливу увагу потребам і фізичній безпеці біженців з числа жінок та дітей; забезпечити біженців і переміщених осіб належними послугами у галузі охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення (п. 10.22).

У 2000 році було прийнято Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах<sup>17</sup>, який забезпечує гарантії, відповідно до яких діти не повинні брати прямої участі у воєнних діях (ст. 1).

У 2013 році була прийнята Декларація з питання про міжнародну міграцію та розвиток<sup>18</sup>, де була підтверджена необхідність дієвого заохочення дотримання та захисту прав людини і основних свобод всіх мігрантів незалежно від їх міграційного статусу, особливо прав і свобод жінок і дітей (п. 10), виражена вразливість, особливо несупроводжуваних дітей-мігрантів, забезпечення їхнього здоров'я, освіти та психологічного розвитку, гарантування того, щоб при розробці стратегій інтеграції, повернення та возз'єднання сімей першочергова увага приділялася найкращім інтересам дитини» (п. 13).

У 2016 році міжнародне співтовариство в особі глав держав і високих представників зібралося для вирішення проблеми переміщень великих груп біженців і мігрантів та одногосно схвалило важливий

---

<sup>17</sup> Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. URL. [https://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/conventions/rightschild\\_protocol1.shtml](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/rightschild_protocol1.shtml)

<sup>18</sup> Декларація за підсумками діалогу на високому рівні з питання міжнародної міграції та розвитку. URL. [https://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/declarations/migrationdevelop.shtml](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/migrationdevelop.shtml)

підсумковий документ – Нью-Йоркську декларацію про біженців і мігрантів<sup>19</sup>.

Серед комплексу зобов'язань, що стосуються біженців, держави заявили про готовність взяти такі зобов'язання щодо дітей-біженців: забезпечити, щоб усі діти-біженці почали здобувати освіту протягом кількох місяців після прибуття до країни призначення; відмовитися від залучення до кримінальної відповідальності або покарання дітей через їх міграційний статус або міграційний статус їхніх батьків; реєструвати біженців, що особливо потребують захисту, таких як діти, особливо діти без супроводу дорослих і діти, розлучені з сім'ями, для сімей, очолюваних дітьми для виявлення конкретних потреб у допомозі та визначення по можливості механізмів захисту.

## **2. Міжнародно-правовий захист дітей переміщених у країні**

У документах Організації об'єднаних націй та доктрині міжнародного права використовується поняття внутрішньо переміщені особи, або особи, переміщені всередині країни. Як визначено в Керівних принципах з питання про переміщення осіб усередині країни<sup>20</sup> 1998 р., це особи або групи осіб, яких змусили покинути або залишити свої будинки або місця звичайного проживання, зокрема в результаті щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або міжнародно визнаних державних кордонів. Від інших категорій вимушених мігрантів їх відрізняє те, що їхнє переміщення має внутрішньодержавний характер.

Внутрішньо переміщені особи можуть залишити свої будинки за тими обставинами, що й біженці, але вони продовжують залишатися на території країни, під захистом держави свого громадянства, а через це продовжують підкорятися законам цієї держави та користуватися захистом, передбаченим у них, а не міжнародно-правовими нормами про біженців.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»<sup>21</sup> був прийнятий у зв'язку з появою внутрішньо переміщених осіб в наслідок окупації російською федерацією частини Донецької та Луганської областей, Автономної республіки Крим.

Для забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб у чинний Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внесено двадцять п'ять доповнень і змін. Серед яких безпосередньо під

---

<sup>19</sup> Нью-Йоркська декларація про біженців та мігрантів. URL. <https://docs.un.org/ru/a/res/71/1>

<sup>20</sup> Керівні принципи щодо переміщення осіб усередині країни. URL. [https://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/conventions/internal\\_displacement\\_principles.shtml](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml)

<sup>21</sup> Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.20214 р. № 1706-VII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1706-18>

час повномасштабної агресії російської федерації щодо України – десять. Водночас прийнято ряд законів, які деталізують окремі положення базового Закону

Серед них Закони України: «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загально-обов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану<sup>22</sup>»; «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо приведення окремих його положень у відповідність до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України<sup>23</sup>»; «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо деяких питань забезпечення внутрішньо переміщених осіб житлом для тимчасового проживання<sup>24</sup>»; «Про внесення змін до деяких законів України щодо додаткових заходів, пов’язаних із забезпеченням внутрішньо переміщених осіб житлом»<sup>25</sup>.

У вітчизняній доктрині міжнародного права часто наголошується, що однією з особливостей правового стану внутрішньо переміщених осіб є обмеженість міжнародно-правового матеріалу, що застосовується до цих осіб<sup>26 27</sup>. На них не поширюється повною мірою міжнародний захист, оскільки державні кордони ці особи не перетнули.

Внутрішньо переміщені особи опиняються у гіршому становищі, ніж біженці. Залишившись у своїх країнах, внутрішньо переміщені особи

---

<sup>22</sup> Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану: Закон України від 21.04.2022 р. № 2220-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2220-20>

<sup>23</sup> Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо приведення окремих його положень у відповідність до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 18.07.2022 р. № 2417-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2417-20>

<sup>24</sup> Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо деяких питань забезпечення внутрішньо переміщених осіб житлом для тимчасового проживання: Закон України від 08.11.2023 р. № 3446-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3446-20>

<sup>25</sup> Про внесення змін до деяких законів України щодо додаткових заходів, пов’язаних із забезпеченням внутрішньо переміщених осіб житлом: Закон України від 20.11.2024 р. № 4080-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4080-20>

<sup>26</sup> Павлів-Самойл Н. П. Вимушена міграція: міжнародні стандарти внутрішньо переміщених осіб у національному законодавстві. *Науковий вісник Львівського державного університету «Львівська політехніка»*. 2019. Випуск 6. С. 35-40.

<sup>27</sup> Голубенко І.І., Єгорова В.С. Конституційні права внутрішньо переміщених осіб в Україні в аспекті дотримання європейських стандартів захисту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 61-64.

стикаються з небезпечними умовами, часто не маючи доступу до захисту та допомоги.

У міжнародному праві універсального рівня немає договору, визначального правової статус внутрішньо переміщені особи, і навіть договірної визначення цього терміна. Тому, у випадку з внутрішньо переміщеними особами на універсальному рівні можемо говорити лише про правове регулювання на рівні м'якого права<sup>28</sup>.

Винятком є статус внутрішньо переміщених осіб у період збройного конфлікту, який регулюється IV Женевською конвенцією про захист цивільного населення 1949 року та двома Додатковими протоколами 1977 року.

У 1989 році відбулася Міжнародна конференція з проблеми центральноамериканських біженців, де також було звернено увагу на становище внутрішньо переміщених осіб. Прийняті Декларація та Узгоджений план дій на користь центральноамериканських біженців, репатріантів та внутрішньо переміщені особи<sup>29</sup> знову звернули свою увагу на особливі потреби дітей-біженців (п. 14 Декларації).

У 1992 році було засновано посаду представника Генерального секретаря Організації об'єднаних націй з питань внутрішньо переміщених осіб. У 1994 році відбулася Глобальна конференція неурядових організацій та Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) щодо проекту Партнерство у дії, на якій були розроблені рекомендації для вирішення справжніх та майбутніх гуманітарних проблем<sup>30</sup>.

За підсумками конференції було складено Декларацію та План дій. План дій містить цілий розділ, присвячений внутрішньо переміщеним особам, що складається з рекомендацій щодо захисту та надання допомоги особі, переміщеній усередині країни.

Серед іншого є розділ присвячений проблемі переміщених дітей. План дій закликає Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) та інші неурядові організації вжити заходів для забезпечення адекватного захисту жертв порушення прав людини, серед яких згадуються переміщені діти (рекомендація 50).

Безпека дітей у ситуації внутрішнього переміщення викликає серйозні побоювання, тому існує потреба в імplementації норм і принципів гуманітарного права та прав людини стосовно ситуацій

---

<sup>28</sup> Гришина Н. В., Григоренко Є. І. Поняття та ознаки «м'якого права»: загальнотеоретичний контекст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 28-30.

<sup>29</sup> Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, 1989 A/44/12. URL: <https://www.unhcr.org/publications/report-united-nations-high-commissioner-refugees-1989>

<sup>30</sup> Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, 1994 A/49/12. URL: <https://www.unhcr.org/publications/report-united-nations-high-commissioner-refugees-1994>

примусового переселення, особливо у випадках збройного конфлікту, насильства та порушень прав людини (рекомендація 50).

У рекомендації 51 наголошується, що положення Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок<sup>31</sup> 1979 року та Конвенції про права дитини 1989 року повинні бути однаково застосовні до переміщених жінок і дітей, дітей-біженців і жінок-біженців, а принципи, викладені у Рекомендаціях Управління Верховного комісара ООН у справах біженців із захисту дітей-біженців та жінок-біженок повинні застосовуватися до переміщених дітей.

Зважаючи на наявність правового вакууму в 1998 року Комісією ООН з прав людини і Економічною і соціальною радою Організації Об'єднаних Націй було прийнято Керівні принципи ООН щодо переміщення осіб усередині країни<sup>32</sup> (далі – Керівні принципи), хоча нормативного характеру вони не набули.

У даний час Керівні принципи розглядаються як відображення та розвиток положень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права стосовно потреб переміщених осіб та визнаються державами важливою міжнародною основою захисту внутрішньо переміщених осіб.

Що стосується дітей у ситуації внутрішнього переміщення, то Керівні принципи ООН щодо переміщення осіб у країні засновані на принципі рівності і недискримінації, вони надають внутрішньо переміщені особи права та свободи, якими користуються інші особи країни на основі повної рівності (принцип 1).

Будь-яка дискримінація щодо внутрішньо переміщених осіб, заснована на їх приналежності до цієї категорії вимушених мігрантів, забороняється. Керівні принципи виключають дискримінацію за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи віросповідання, віку, народження і інших критеріїв. Тому норми, що стосуються осіб, переміщених усередині країни, однаково справедливі для дітей, особливо неспроводжуваних неповнолітніх, які мають право на необхідний захист і допомогу, а також на звернення, яке враховує їх особливі потреби (п. 2, принцип 4).

Слід зазначити, що це положення принципу 4 виключає дискримінацію за переліченими вище ознаками всередині категорій внутрішньо переміщених осіб. Свобода від дискримінації гарантується не як самостійне, а як супутнє право.

---

<sup>31</sup> Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_207#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text)

<sup>32</sup> Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни. URL. <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vseredini-krayini>

Першим принципом, що стосується прав дітей у ситуації внутрішнього переміщення, є симбіоз принципу недискримінації та принципу обліку особливо вразливого становища дітей.

Наступним принципом, що стосується переміщених дітей, згаданих у Керівних принципах, є заборона призову таких дітей до армії, заборона примусу чи дозволу участі у воєнних діях (п. 1, принцип 13).

Встановлюючи подібну заборону, це положення відтворює зміст ряду норм гуманітарного права і права прав людини: стаття 77(2) Протоколу I до Женевських конвенцій<sup>33</sup> 1949 і стаття 4(3)(с) Протоколу II<sup>34</sup> встановлюють вікову межу в 15 років, що забороняють вербування, призов і участь; стаття 8(2)(е) Римського статуту Міжнародного кримінального суду<sup>35</sup> зараховує до воєнних злочинів набір або вербування дітей віком до 15 років; стаття 38 Конвенції про права дитини 1989 року містить заклик до держав не допускати участі осіб, які не досягли 15 років, у воєнних діях.

Проте положення Керівних принципів ООН щодо переміщення осіб усередині країни не згадують вікову межу, що обмежує рекрутування переміщених дітей через те, що Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, яким внесено визначеність у це питання, ще не був прийнятий.

Після проведення у 1990 році Всесвітньої зустрічі на найвищому рівні на користь дітей<sup>36</sup> Організації Об'єднаних Націй прагне привертати увагу міжнародного співтовариства до становища дітей, порушених збройними конфліктами. У 1996 році після того як на засіданні Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй була представлена доповідь під назвою Вплив збройних конфліктів на дітей<sup>37</sup>, було засновано мандат Спеціального представника Генерального секретаря з питання про дітей та збройні конфлікти<sup>38</sup> відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї. У зв'язку з особливою вразливістю у конфліктах дітей був закріплений у Керівних принципах.

---

<sup>33</sup> Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_199#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text)

<sup>34</sup> Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_200#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text)

<sup>35</sup> Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 р. № 3909-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3909-20>

<sup>36</sup> WORLD SUMMIT FOR CHILDREN. URL. [HTTPS://WWW.UNICEF.ORG/DOCUMENTS/WORLD-SUMMIT-CHILDREN](https://www.unicef.org/documents/world-summit-children)

<sup>37</sup> IMPACT OF ARMED CONFLICT ON CHILDREN: NOTE / BY THE SECRETARY-GENERAL. URL. [HTTPS://DIGITALLIBRARY.UN.ORG/RECORD/223213?V=PDF](https://digitallibrary.un.org/record/223213?V=PDF)

<sup>38</sup> Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict. URL. <https://childrenandarmedconflict.un.org/>

Принцип возз'єднання сім'ї був закріплений ще у Загальній декларації прав людини (стаття 12), Пакті про громадянські та політичні права (стаття 17(1)), Конвенції про права дитини (стаття 16(1)), які закріплюють право на повагу до сімейного життя та забороняють незаконне втручання у сімейне життя. Своє відображення він знайшов і в Керівних принципах (принцип 17). Принцип говорить, що возз'єднання, на користь дітей, має бути здійснено наскільки можна у найкоротші терміни. Згідно з коментарями до Керівних принципів, поняття сім'ї у значенні цього положення повинно трактуватися широко і охоплювати всіх осіб, які сприймаються даним суспільством як ті, що належать до сім'ї, або пов'язані один з одним тісними і щирими узами.

Пункт 2 принципу 17 свідчить, що з возз'єднання членів сім'ї внутрішньо переміщених осіб необхідно враховувати добровільне бажання залишитися разом. При розгляді цього положення щодо дітей враховуються інтереси дитини, всі дії щодо дітей відповідно до принципу забезпечення найкращих інтересів дитини. У цьому випадку застосовується положення Конвенції про права дитини: держави зобов'язані забезпечувати, щоб діти не відокремлювалися від батьків проти волі, крім випадків, коли такий поділ необхідний з погляду найвищих інтересів дитини (стаття 9 (1)).

Возз'єднання сім'ї стосовно переміщеним дітям до прийняття Керівних принципів ускладнювалося тим, що більшість міжнародно-правових документів, присвячених цьому питанню, стосувалися лише тих випадків, коли діти та їхні батьки опинялися в різних країнах, тому вони не були застосовані до внутрішньо переміщених осіб безпосередньо.

Норми гуманітарного права в цьому питанні менш вибагливі: держави, які беруть участь у конфлікті, беруть зобов'язання допомагати у розшуку членів розлучених війною сімей і у їх возз'єднанні (стаття 26 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, стаття 74 Протоколу I до Женевських конвенцій).

Принцип возз'єднання сім'ї передбачає діяльність компетентних органів щодо возз'єднання сім'ї: надання допомоги у пошуку, проведеному членами сім'ї; заохочення діяльності гуманітарних організацій, які беруть участь у процесі возз'єднання сім'ї; співробітництво з такими гуманітарними організаціями.

Згадування принципу возз'єднання сім'ї особливо актуальне через його відсутність у Конвенції про статус біженців 1951 року.

У Заключного Акту 1951 року Конференції повноважних представників ООН про статус біженців і апатридів<sup>39</sup> включає

---

<sup>39</sup> Заключний Акт 1951 р. Конференції повноважних представників ООН про статус біженців та апатридів. Ліга закон. URL. <https://ips.ligazakon.net/document/MU51K02U>



рекомендацію урядам вжити необхідних заходів для захисту сім'ї біженців, щоб, зокрема:

- забезпечити збереження єдності сім'ї біженців, зокрема у випадках, коли глава сім'ї задовольняє умовам, необхідним для в'їзду країни;
- забезпечити захист неповнолітніх біженців, зокрема, не супроводжуваних дорослими дітьми та дівчат, особливо у зв'язку з питаннями опіки та усиновлення.

Важливість принципу возз'єднання сім'ї підтверджено у низці висновків Виконавчого комітету Управління верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). Право на освіту відповідно до Загальної декларації прав людини (стаття 26) та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 року (п. 1 статті 13) належить кожному. Початкова освіта має бути обов'язковою та безкоштовною. Це положення повторюється в Конвенції про права дитини 1989 року (стаття 28).

У Керівних принципах воно адресується переміщеним дітям (принцип 23). Обов'язок із забезпечення освіти лежить на органах влади, тобто державі громадянства особи. У контексті освіти переміщеним дітям забезпечується повага до їхньої культурної своєрідності, мови та релігії (п. 3, принцип 23). Принцип забезпечує гендерну рівність серед переміщених дітей.

Головна ідея Керівних принципів полягає в тому, що особи, переміщені всередині своєї власної країни, мають права такі як все населення, але в результаті переміщення ці особи стають найбільш уразливими, особливо це стосується дітей, тому держави, за змістом Керівних принципів, повинні вжити заходів щодо захисту та допомоги внутрішньо переміщеним особам.

Коментар Міністерства закордонних справ України щодо річної доповіді Генерального секретаря ООН на тему «Діти та збройний конфлікт» за 2023 рік *зазначає, що за 2023 рік ООН верифікувало в Україні 938 грубих порушень проти 543 дітей. Окремо зазначається, що додатково були підтверджені 160 порушень, скоєних у 2022 році*<sup>40</sup>.

Керівні принципи серед прав безпосередньо внутрішньо переміщених дітей виділяють заборону дискримінації; заборона призову дітей до армії, заборона примусу чи дозволу участі у воєнних діях; право на захист від втручання у сімейне життя (принцип возз'єднання сім'ї); декларацію про освіту.

---

<sup>40</sup> Коментар МЗС України щодо річної доповіді Генерального секретаря ООН на тему «Діти та збройний конфлікт» за 2023 рік. URL: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ukrayini-schodo-richnogo-richnovo-dopovidi-generalnogo-sekretarya-onn-na-temu-diti-ta-zbrojniy-konflikt-za-2023-rik>

Такий обмежений набір прав говорить про нагальні проблеми та порушення у конкретних сферах життя дітей у ситуації внутрішнього переміщення. Це не означає, що в ситуації внутрішнього переміщення на дітей не діють положення Конвенції про права дитини 1989 року, що містять широкий набір прав і свобод, а навпаки, державам слід звернути особливу увагу на ті сфери життя дітей, переміщених усередині країни, яким присвячені положення Керівних принципів.

Конвенція про права дитини 1989 року, будучи універсальним правозахисним документом, серед учасників якого налічується 196 держав світу поширює свою дію на всіх дітей без винятку та дискримінації, що наголошує на необхідності включення її положень до Керівних принципів ООН щодо переміщення осіб усередині країни.

Відсутня потреба в універсальному міжнародно-правовому документі, який має обов'язкову силу, щодо внутрішньо переміщених осіб через те, що особи, переміщені всередині країни, залишаються під юрисдикцією та захистом своїх держав, національне законодавство яких має регулювати їхнє становище.

Це твердження узгоджується з міжнародною практикою, відповідно до якої міжнародно-правові документи щодо внутрішньо переміщених осіб приймаються лише на регіональному рівні і лише в тих регіонах, де питання з внутрішньо переміщеними особами стоїть особливо гостро<sup>41</sup>.

Але в таких документах простежується орієнтація на національне законодавство держав-учасниць з метою підтримати та зміцнити національні заходи, спрямовані на запобігання або мінімізацію, заборону або усунення вихідних причин переміщення всередині країни, забезпечити довгострокові рішення.

Під час Саміту з питань переміщень великих груп біженців та мігрантів<sup>42</sup> 19 вересня 2016 року питання внутрішньо переміщених осіб стояло на порядку денному. Ще у своїх резолюціях, які передували Саміту, Генеральний секретар виклав низку заходів щодо задоволення потреб внутрішньо переміщених осіб і вказав на необхідність провести огляд основних операцій, що здійснюються на користь внутрішньо переміщених осіб, та застосувати на практиці наявний досвід у покращенні заходів реагування.

Однак у Нью-Йоркській декларації, вказуючи на масштаби, в яких здійснюється внутрішнє переміщення людей, міжнародне співтовариство бере зобов'язання подумати над виробленням

---

<sup>41</sup> Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської конвенції 3 прав людини та інших стандартів ради Європи посібник. Проект Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб в Україні». URL: <https://rm.coe.int/handbook-costas-paraskeva-ukr/1680760881>

<sup>42</sup> Саміт ООН з питань біженців та мігрантів. URL: <https://www.ohchr.org/ru/2016/09/un-summit-refugees-and-migrants?sub-site=HRC>

ефективних стратегій, націлених на забезпечення захисту та допомоги внутрішньо переміщених осіб та запобігання, та зменшення кількості внутрішньо переміщених осіб.

У квітні 2018 року було запущено багатосторонній План дій з вдосконалення дій щодо запобігання, захисту та пошуку розв'язань проблем внутрішньо переміщених осіб на 2018-2020 роки.<sup>43</sup> Він був підготовлений у ході консультацій з різними установами Організації Об'єднаних Націй, міжнародними неурядовими організаціями, науковою спільнотою, державами-учасницями.

Мета Плану дій полягає в тому, щоб скоротити та вирішити проблему внутрішнього переміщення за допомогою запобігання, захисту та вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб відповідно до Керівних принципів ООН щодо переміщення осіб усередині країни.

Мета зосереджується навколо чотирьох пріоритетних напрямів: чинники внутрішнього переміщення осіб; внутрішньодержавне право та політика щодо внутрішнього переміщення; статистичні дані і аналіз питань внутрішнього переміщення; звернення до тривалого переміщення та забезпечення довгострокових рішень.

Міжнародна спільнота робить нові спроби щодо вдосконалення дій запобігання, захисту та пошуку рішень проблем внутрішньо переміщених осіб, не обмежуючись Керівними принципами ООН щодо переміщення осіб усередині країни.

## **ВИСНОВКИ**

Захист дітей на універсальному рівні став можливим із заснуванням Ліги Націй, де приймалися різні документи, що враховують особливу вразливість цієї категорії населення. З часом у міжнародних документах почали з'являтися положення, що стосуються дітей-біженців, які супроводжують батьки.

З моменту створення Організації Об'єднаних Націй історія прав людини набуває нового витоку. У міжнародних документах закріплюються цивільні, політичні, соціально-економічні права людини, а держави-учасниці беруть зобов'язання щодо їх дотримання на національному рівні. Проте навіть із появою Загальної декларації та двох пактів – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, дитина не розглядалася як носій і суб'єкт права. Права дитини обмежувалися особливими потребами через вразливе становище.

---

<sup>43</sup> A PLAN OF ACTION FOR ADVANCING PREVENTION, PROTECTION AND SOLUTIONS FOR INTERNALLY DISPLACED PEOPLE 2018-2020. URL. [HTTPS://DATA.UNHCR.ORG/EN/DOCUMENTS/ DETAILS/64693](https://data.unhcr.org/en/documents/details/64693)

З ухваленням Конвенції про права дитини 1989 року, яка втілила попередній досвід правотворчості та нові уявлення про захист прав дитини, можна говорити про початок комплексного правового регулювання захисту дітей на міжнародному рівні. Конвенція підтвердила, що діти мають громадянські, соціально-економічні, культурні та інші права.

У Конвенції про права дитини знайшло відображення положення про несупроводжуваних і розлучених дітей-біженців, які мають право претендувати на статус біженця. З часом міжнародне співтовариство, віддаючи належне конвенційним документам з прав людини, перейшло на нову форму взаємодії – конференції та діалоги високого рівня, підсумкові документи яких закріплюють бачення міжнародним співтовариством нагальних проблем, викликів і загроз. Незважаючи на те, що положення цих документів не мають обов'язкової юридичної сили, вони знаходять відображення в законодавствах багатьох держав.

На міжнародних конференціях 1990-х та 2000-х років державами було виражено відданість справі захисту прав людини дітей-мігрантів, підтверджено вразливість та особливі потреби дітей в умовах вимушеної міграції, виділено прогалини правового регулювання стану дітей-біженців, найбільш суттєвими з яких є відсутність повної правової заборони довільного затримання дітей через їх міграційний статус.

Серед новітніх документів можна виділити Нью-Йоркську декларацію про біженців і мігрантів 2016 року, в якій держави висловили готовність взяти зобов'язання щодо права дітей-біженців отримувати доступ до освіти у найкоротші терміни, відмови від притягнення до кримінальної відповідальності дітей через їх міграційний статус або міграційний статус батьків; реєстрації дітей-біженців.

## **АНОТАЦІЯ**

У реаліях воєнного стану захист прав дитини в умовах збройної агресії стикається з багатьма правовими проблемами на національному та міжнародному рівнях. Підвищення ефективності забезпечення прав дитини в умовах вимушеної міграції в статусі біженця чи внутрішньо переміщеної особи, не зважаючи на наявність міжнародного та національного законодавства потребує теоретико-правового опрацювання та узгодження з реальними умовами, в яких перебувають діти-біженці та внутрішньо переміщені діти. Система міжнародного правового регулювання щодо захисту прав дитини – це цілісна, багаторівнева, ієрархічна, складна, комплексна і єдина структура взаємопов'язаних між собою та зовнішнім середовищем сукупність елементів, що становлять міжнародно-правове регулювання та національне законодавство. Основними документами у даній сфері

Конвенція з прав дитини та Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй щодо переміщення осіб усередині країни.

### Література

1. Комітет з прав дитини Організації Об'єднаних Націй. URL. <https://www.ohchr.org/ru/treaty-bodies/crc>
2. International Convention for the Suppression of the Traffic in Women and Children. URL. [https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=VII-3&chapter=7&clang=\\_en](https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-3&chapter=7&clang=_en)
3. Geneva Declaration of the Rights of the Child. 26 September 1924. League of Nations. URL. <https://www.humanium.org/en/geneva-declaration/>
4. Convention relating to the international status of refugees. URL. <https://evolutio.info/ru/doc-lon/category-537>
5. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_010#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text)
6. Устав Международной организации по делам беженцев. URL. [https://www.unhcr.org/ru/sites/ru/files/legacy-pdf/Устав\\_УВКБ\\_ООН1.pdf](https://www.unhcr.org/ru/sites/ru/files/legacy-pdf/Устав_УВКБ_ООН1.pdf)
7. Загальна декларація прав людини. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text)
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text)
9. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_042#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text)
10. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_154#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text)
11. Commentary on the Refugee Convention 1951 Articles 2-11, 13-37 Published by the Division of International Protection of the United Nations High Commissioner for Refugees 1997. URL. [www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/3d4ab5fb9.pdf](http://www.unhcr.org/sites/default/files/legacy-pdf/3d4ab5fb9.pdf)
12. Конвенція про статус біженців. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_011#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text)
13. Декларація прав дитини. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_384#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text)
14. Конвенція про права дитини. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_021#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text)
15. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей. URL. [https://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/declarations/decl\\_child90.shtml](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_child90.shtml)
16. План дій щодо здійснення Всесвітньої Декларації щодо забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей у 90-ті роки.. URL. <https://studfile.net/preview/3053520/page:2/>

17. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. URL. [https://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/conventions/rightschild\\_protocol1.shtml](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/rightschild_protocol1.shtml)

18. Декларація за підсумками діалогу на високому рівні з питання міжнародної міграції та розвитку. URL. [https://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/declarations/migrationdevelop.shtml](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/migrationdevelop.shtml)

19. Нью-Йоркська декларація про біженців та мігрантів. URL. <https://docs.un.org/ru/a/res/71/1>

20. Керівні принципи щодо переміщення осіб усередині країни. URL. [https://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/conventions/internal\\_displacement\\_principles.shtml](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml)

21. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.20214 р. № 1706-VII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1706-18>

22. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану: Закон України від 21.04.2022 р. № 2220-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2220-20>

23. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо приведення окремих його положень у відповідність до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 18.07.2022 р. № 2417-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2417-20>

24. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо деяких питань забезпечення внутрішньо переміщених осіб житлом для тимчасового проживання: Закон України від 08.11.2023 р. № 3446-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3446-20>

25. Про внесення змін до деяких законів України щодо додаткових заходів, пов'язаних із забезпеченням внутрішньо переміщених осіб житлом: Закон України від 20.11.2024 р. № 4080-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4080-20>

26. Павлів-Самоїл Н. П. Вимушена міграція: міжнародні стандарти внутрішньо переміщених осіб у національному законодавстві. *Науковий вісник Львівського державного університету «Львівська політехніка»*. 2019. Випуск 6. С. 35-40.

27. Голубенко І.І., Єгорова В.С. Конституційні права внутрішньо переміщених осіб в Україні в аспекті дотримання європейських стандартів захисту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 61-64. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/13>

28. Гришина Н. В., Григоренко Є. І. Поняття та ознаки «м'якого права»: загальнотеоретичний контекст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 28-30.

29. Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, 1989 A/44/12. URL. <https://www.unhcr.org/publications/report-united-nations-high-commissioner-refugees-1989>

30. Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, 1994 A/49/12. URL. <https://www.unhcr.org/publications/report-united-nations-high-commissioner-refugees-1994>

31. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_207#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text)

32. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни. URL. <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vsередini-krayini>

33. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_199#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text)

34. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_200#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text)

35. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 р. № 3909-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3909-20>

36. World Summit for Children. URL. <https://www.unicef.org/documents/world-summit-children>

37. Impact of armed conflict on children: note / by the Secretary-General. URL. <https://digitallibrary.un.org/record/223213?v=pdf>

38. Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict. URL. <https://childrenandarmedconflict.un.org/>

39. Заключний Акт 1951 р. Конференції повноважних представників ООН про статус біженців та апатридів. Ліга закон. URL. <https://ips.ligazakon.net/document/MU51K02U>

40. Коментар МЗС України щодо річної доповіді Генерального секретаря ООН на тему «Діти та збройний конфлікт» за 2023 рік. URL. <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ukrayini-shchodo-richnoyi-dopovidi-generalnogo-sekretarya-oon-na-temu-diti-ta-zbrojniy-konflikt-za-2023-rik>

41. Саміт ООН з питань біженців та мігрантів. URL. <https://www.ohchr.org/ru/2016/09/un-summit-refugees-and-migrants?sub-site=HRC>

42. Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської конвенції з прав людини та інших стандартів ради Європи посібник. Проект Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб в Україні». URL. <https://rm.coe.int/handbook-costas-paraskeva-ukr/1680760881>

43. A Plan of Action for Advancing Prevention, Protection and Solutions for Internally Displaced People 2018-2020. URL. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/64693>

**Інформація про авторів:**  
**Єсімов Сергій Сергійович,**

кандидат юридичних наук, професор,  
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін  
Львівського державного університету внутрішніх справ  
вул. Городоцька, 26, м. Львів, 79007, Україна

**Ковалів Мирослав Володимирович,**

кандидат юридичних наук, професор,  
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін  
Львівського державного університету внутрішніх справ  
вул. Городоцька, 26, м. Львів, 79007, Україна